

Ter wille van mensen

Bijdragen van prof. Fernand Van Neste s.J., over recht, ethiek en politiek, aangeboden bij gelegenheid van zijn emeritaat.

RECH

34

G

NEST

97

.uia.uia.uia.

UIA-BIBLIOTHEEK

03 03 0352875 3

Bij het emeritaat van prof. Fernand Van Neste s.J.

Ieder die professor Fernand Van Neste, s.J. heeft ontmoet, die bij hem colleges heeft gevolgd en examens afgelegd, ieder die zijn publicaties leest, die hem als universitair beleidsman aan het werk ziet of die zijn maatschappelijk engagement t.a.v. de rechtsethische problemen van onze tijd kent, weet dat achter de discrete, bescheiden, ietwat onopvallende, steeds in het grijs gehulde man, een kleurrijke persoonlijkheid schuilgaat: een professor, een beleidsman, een wetenschapper, maar vooral - overal en in alles - een Jezuïet, een lid van de Sociëteit van Jezus, die oprecht poogt in elk van zijn activiteiten "de mens" centraal te stellen.

I. De Jezuïet

Zoals vele verdienstelijke Antwerpenaren is Fernand Van Neste niet van de Scheldestad afkomstig; hij werd op 14 december 1931 te Brugge geboren. Na de klassieke humaniora aangevuld met een muzikale opleiding (cello) behaalde hij aan de Rijksuniversiteit van Gent een kandidaatsdiploma in de Rechten, waarna hij in 1952 in het noviciaat van de Jezuïetenorde trad. Hij volgde er de vertrouwde weg, langs de studie van de filosofie en de theologie. In 1964 wordt hij priester gewijd. Hij sloot zijn vorming af in Wenen, waar hij in 1965 verbleef en waar hij tevens enige tijd in pastorale dienst stond. Ondertussen had hij voor de centrale examencommissie te Brussel de graad behaald van doctor in de Rechten.

Teruggekeerd naar ons land kwam hij in 1966 naar de Universitaire Faculteiten St.-Ignatius te Antwerpen, die net door de wetgever waren erkend als een instelling voor universitair onderwijs. Zowat van bij de stichting van de orde door Ignatius van Loyola hebben de Jezuïeten zich toegelegd op universitair onderwijs en op wetenschappelijk onderzoek, een traditie die heden ten dage door c.a. drieduizend Jezuïeten in bijna tweehonderd eigen instellingen van hoger onderwijs, verspreid over heel de wereld, wordt levendig gehouden.

Een universiteit die zich Jezuïtisch noemt, poogt wetenschap te laten harmoniseren met geloof en gerechtigheid. In dit perspectief staat naast het doorgeven van kennis ook de aandacht voor menselijke waarden centraal. Vandaar dat onlangs nog in de decreten van de 34ste algemene congregatie van de Sociëteit van Jezus werd gesteld, dat niet alleen de vraag naar "kennis om zichzelf" voorop staat, doch geregeld ook de vraag "kennis waartoe?" aan de orde is.

Fernand Van Neste heeft dit Jezuïtische ideaal ten volle beleefd; we zouden zelfs durven zeggen dat hij het enigszins heeft geïncarneerd. Dat zijn professionele activiteiten gedragen zijn door een persoonlijk geloofs- en gebedsleven, hoeft hij niet te zeggen; hij straalt dat gewoon uit. Vele jaren ging hij voor in de zogenaamde "Mis van de Heilige Geest", bij het begin van het Academiejaar; daarenboven leidde hij één van de GCL-groepen, de "Gemeenschappen voor Christelijk Leven", waar jonge mensen hun geloof verdiepen, op weg naar christelijk engagement in de wereld. Zijn gelovig-zijn was echter ook voelbaar

in de wijze waarop hij als professor, als wetenschapper en als beleidsman in de UFSIA-gemeenschap stond.

II. De professor

Toen Van Neste in 1966 in UFSIA actief werd, kaderde het onderwijs in de rechtswetenschap nog in de faculteit Wijsbegeerte & Letteren. Pas in 1970-71 werd de Rechtsfaculteit als zelfstandige faculteit ingericht. De professoren Raymond Derine, Robert Janssens en Marcel Storme doceerden in deze beginjaren de rechtsvakken. Vanaf het academiejaar 1967-68 stond F. Van Neste in voor het practicum bij het vak "Inleiding tot de bronnen en grondbeginselen van het recht" dat gedoceerd werd door M. Storme en kort daarop door R. Janssens werd overgenomen onder de benaming "Inleiding tot het recht, algemene begrippen". In die beginjaren nam Van Neste ook de Franse juridische teksten voor zijn rekening. In opvolging van respectievelijk Libert Vander Kerken en Louis Van Bladel doceerde Fernand Van Neste vanaf 1970-71 in de kandidaturen het zo belangrijke vak "Natuurrecht". Het keuzevak "Teksten over recht en staat" stond reeds vanaf 1969 op zijn naam.

Eerst als assistent en later als professor heeft Van Neste een stempel gedrukt op het pedagogische klimaat van UFSIA. Onze rechtsfaculteit gaat prat op haar studentvriendelijke sfeer. Geen te hoge drempels tussen studenten, assistenten en professoren, lessen in aula's "op mensenmaat", een sterke begeleiding naast de cursussen, mondelinge examens ... dit zijn de belangrijkste ingrediënten die maken dat rechten studeren aan UFSIA door vele generaties studenten sterk is geapprecieerd. Ook al is het studentenaantal inmiddels gestegen tot ongeveer 550 studenten in de eerste kandidatuur en 280 in de tweede kandidatuur, de faculteit blijft inspanningen doen om dit klimaat te behouden. Van Neste ging voor in deze traditie. Hij waakte erover als decaan. Hij beleefde ze ook zelf: de schijn van afstandelijkheid viel zo weg, wanneer je bij Van Neste ging aankloppen voor een gesprek. Jarenlang fungeerde hij ook als ombudsman. Een examen bij professor Van Neste werd steevast afgesloten met een handdruk. De mens in de student stond centraal.

III. De beleidsman

1. Decaan van de Rechtsfaculteit

In 1976 werd Van Neste een eerste maal tot decaan van de Faculteit verkozen. Hij zou het een volle ambtstermijn van zes jaar blijven. Na een onderbreking van drie jaar, periode waarin hij de functie van beheerder academische aangelegenheden vervult, nam hij van 1985 tot 1991 opnieuw de verantwoordelijkheid voor de Rechtsfaculteit op zich. Het zal niet zo vlug voorkomen dat iemand twaalf jaar een faculteit leidt. Men mag dan ook stellen dat de emeritus als geen andere zijn stempel op de rechtsopleiding in de kandidaturen heeft gedrukt.

Als decaan wist Fernand Van Neste nieuwe accenten te leggen. Telkens ging het er om de opleiding in de rechten aan UFSIA meer dienstbaar te maken.

Slechts twee van zijn verwezenlijkingen willen we hier aanstippen. Het avondstudenten-programma en het vaardighedenprogramma. Vanaf het begin van de jaren zeventig wordt aan de Rechtsfaculteit een avondstudenten-programma aangeboden, dat vooral succes kent bij studenten die reeds in het beroepsleven staan. Vanuit zijn sociale bewogenheid wist Van Neste de Rechtsfaculteit ertoe te bewegen voluit mee te werken aan dit "werkstudentenprogramma" - zoals het vroeger werd genoemd - dat inderdaad vaak voor mensen op rijpere leeftijd een eerste of tweede kans op universitair onderwijs biedt.

Het "Vaardigheden"-programma ontstond dan weer vanuit de vaststelling dat het recht dermate uitbreiding neemt en ook zo vaak wijzigt, dat het weinig zin heeft en zelfs uitgesloten is de studenten met heel het recht te laten kennismaken. Wel mogelijk en ook steeds meer nodig, is de studenten "vaardigheden" bij te brengen, die het hen toelaten om in de latere studie- en beroepsjaren zelfwerkzaamheid aan de dag te leggen. Van Neste zag dit vooral als een opdracht voor de kandidaturen. De "Vaardigheden" beslaan thans reeds ongeveer één derde van het programma: algemene vaardigheden zoals analyse en synthese van teksten, oefeningen bij de bronnen van het recht in de bibliotheek, de omgang met juridische databanken, het schrijven van een seminariewerk, de debatkلاس, ... ze werden alle in de loop van de jaren herdacht, uitgebreid of ingevoerd. Het behoeft geen betoog dat het organiseren van een dergelijk intensief vaardigheden-programma, voor steeds meer studenten, geen sinecure is. In het verslag van de recente Visitatiecommissie worden de inspanningen die de rechtsfaculteit ter zake levert, geloofd. De verdienste van Fernand Van Neste in deze is groot.

2. Beleidsman in UFSIA en medebouwheer van de Confederale Universiteit Antwerpen

Reeds vanaf het begin van de jaren zeventig participeerde Van Neste, via de Rectorale Raad en de Algemene Vergadering aan het beleid van de instelling.

Zijn juridische kennis en menselijke kwaliteiten maakten hem daarenboven uitermate geschikt om als UFSIA-onderhandelaar op te treden in de verschillende fasen van de uitbouw van wat thans de Confederale Universiteit Antwerpen is. In 1978 werkte hij, met beleidsverantwoordelijken van RUCA en UIA, mee aan de voorbereiding van een tekst die het plan Kinsbergen-II in een wettelijke vorm zou gieten. Het decreet van 1 augustus 1978 luidde een nieuwe fase in de evolutie van de universiteit Antwerpen in. Een Gemeenschappelijk Bureau werd opgericht; en het was vanzelfsprekend dat Van Neste hiervan lid werd. In 1986, naar aanleiding van de ministeriële dreiging om de werkingskosten in te krimpen, werd Van Neste samen met Camille Paulus, de huidige provincie-gouverneur, door het Gemeenschappelijk Bureau aangezocht om een voorstel tot hechtere integratie uit te werken. Het voorstel Van Neste-Paulus beoogde de drie Antwerpse universitaire instellingen - met behoud van hun eigenheid - als één universiteit te doen erkennen. Uiteindelijk zou het decreet-Coens in een globale regeling voor de universiteiten voorzien, o.m. ook op financieel vlak. Een specifieke regeling voor de Antwerpse universiteiten liet nog even op zich wachten. Toen dan echter in 1992 Luc Wauters voorzitter werd van het Gemeenschappelijk Bureau en opnieuw de weg naar een verdere integratie van de

drie instellingen opging, vond hij in Van Neste een overtuigd medestander om zijn plan voor een confederaal model van de Universiteit Antwerpen te doen slagen.

Van Neste heeft ter zake steeds vanuit een dubbele bekommernis gehandeld: enerzijds was en is hij, als Jezuiet, uiteraard overtuigd van het belang van onderwijs en onderzoek vanuit een Christelijke inspiratie, doch anderzijds beseft hij scherp dat de verantwoordelijkheid voor de opleiding van jonge academici, in de Antwerpse context, slechts zinvol kan worden gedragen, samen met de twee andere instellingen, het Universitair Centrum Antwerpen, en de Universitaire Instelling Antwerpen. Het confederaal model - dat "eenheid in verscheidenheid" als devies zou kunnen voeren - was voor Van Neste uiteindelijk de evidente structuur, die samenwerking, in eerbied voor ieders eigenheid, mogelijk maakt.

IV. De geëngageerde wetenschapper

1. De ethische dimensie van het recht centraal

De bundel die we vandaag aan professor Van Neste aanbieden, draagt de titel "Ter wille van mensen", een titel die Van Neste zelf gaf aan een vrije tribune die hij op 26 oktober 1996 publiceerde in De Standaard, naar aanleiding van het Spaghetti-arrest van het Hof van Cassatie van 14 oktober 1996.

In die korte bijdrage verwoordt Van Neste de kern van zijn denken over het recht: "Wie het recht beoefent moet niet alleen bedreven zijn in het omgaan met de technische regels van het vak, maar moet tevens beseffen dat hij/zij dankzij deze techniek nieuwe menselijke waarden creëert, meer of minder humaniteit sticht." Van Neste roept de jurist en de jurist-in-spe steeds weer op "de ethische horizon" van zijn beroep in het oog te houden. Want net zoals de architect die een woning bouwt, niet alleen rekening mag houden met de technische regels van de bouwkunde, doch tevens oog moet hebben voor menselijke waarden zoals geborgenheid, privacy, en veiligheid, - althans zo hij een woning op mensenmaat wil bouwen - zo ook zal de jurist, die werkt aan een samenleving op mensenmaat, voortdurend erop gericht moeten zijn, in de wetgeving en in de rechtspraak, waarden te realiseren zoals rechtvaardigheid, vrijheid, gelijkheid, goede trouw, ... enz.

De ultieme toets voor het recht is de "humaniteitstoets"; de ultieme vraag is steeds weer: bevordert deze wet, deze rechterlijke beslissing het "authentiek menselijke" in het samenleven van mensen?

Van Neste is er zich van bewust dat het Spaghetti-arrest vele burgers eraan heeft doen twifelen of de juristen nog wel voldoende aandacht hebben voor het ethisch perspectief van hun vak. Zelf is Van Neste er vrij gerust in, : "Gelukkig zijn er nog wel juristen die deze rechtskunst bezitten", schrijft hij, maar ... "meestal hebben ze het dan niet geleerd aan de rechtsfaculteiten." Voorwaar een aanklacht die kan tellen. Een aanklacht die zo vaak uit Van Nestes pen is gevloeid, die hij zo vaak heeft verwoord in zijn lessen, op colloquia en symposia allerhande: generaties van juristen werden en worden opgeleid in een al te

positivistisch klimaat. Hun werd en wordt voorgehouden dat recht en moraal niets met mekaar te maken hebben.

In de "Vrije Tribune" luidt het als volgt : "...lange tijd (werd) het ethisch perspectief waarin met recht moet worden omgegaan, verduisterd. Dit bracht vele juristen ertoe zich, bij het zoeken van de passende rechtsregel, terug te trekken binnen de enge juridische ruimte van de letter van de wet, en de vensters van deze besloten kamer niet langer wijd open te zetten om blijvend uitzicht te hebben op de ruime horizon van gerechtigheid, d.i. het geheel van waarden die mensen hopen precies via de rechtsbeoefening te bereiken."

2. Natuurrecht: de rechtsethiek voor onze tijd

Het natuurrechtsdenken dat Van Neste, meer dan 25 jaar, in de tweede kandidatuur van onze rechtsfaculteit, heeft gedoceerd zet zich af tegen het positivisme, dat recht definieert louter vanuit formele kenmerken - "recht is wat de daartoe bevoegde overheid als recht uitvaardigt, in overeenstemming met de hogere rechtsregels", of dat recht louter beschrijft bv. als "Law is what the courts will do in fact", recht is wat de rechtbanken ervan maken.

Het natuurrechtsdenken is gericht op het vervullen van een legitimerende, doch ook een kritische functie t.a.v. het recht: recht dat afwijkt van een aantal basiswaarden is niet alleen "slecht" recht, het is "non-recht". Uiteraard heeft het natuurrechtsdenken een hele evolutie doorgemaakt. In de twintigste eeuw zijn er nog weinig aanhangers van het zogenaamde "klassieke natuurrecht", dat zoekt naar een "met de natuur gegeven en door de rede kenbare, normatieve orde" waaraan elk recht zou moeten voldoen. Het denken van de hedendaagse rechtsfilosofen die "in de natuurrechtelijke traditie" staan, is moeilijk onder één noemer te vatten. Vaak noemen ze zichzelf trouwens geen "natuurrechtsfilosofen", omdat ze de reminiscentie aan het klassieke natuurrecht willen vermijden. Duidelijk is wel dat ze zich als anti-positivist beschouwen, dat ze een aantal "morele" voorwaarden stellen aan het rechtssysteem, met misschien als typisch kenmerk dat zij deze voorwaarden niet meer halen van buiten het rechtssysteem - de menselijke natuur, de "Natur der Sache" enz - , doch wel uit een aantal premissen en beginselen die in het rechtssysteem zelf zijn tot ontwikkeling gebracht. Het natuurrechtsdenken van de twintigste eeuw richt zich vooral op tijd-, plaats- en cultuurgebonden waarden en normen, die in de loop van de geschiedenis zijn ontwikkeld, die thans onze rechtscultuur uitmaken en die als toetssteen kunnen dienen voor de kritische evaluatie en verdere ontwikkeling van het recht. Kenmerkend voor de natuurrechtsfilosofen van de twintigste eeuw is dan ook dat ze het recht goed kennen, dat ze doordrongen zijn van de rechtscultuur van hun tijd, dat ze voortdurend in hun geschriften verwijzen naar de rechtspraak van de hoogste rechtscolleges, omdat zij weten dat het vaak precies in die rechtspraak is dat de legitimerende en kritische waarden gestalte krijgen, die hen de noodzakelijke toetssteen bezorgen.

Fernand Van Neste staat met beide voeten in deze natuurrechtelijke traditie en beantwoordt daarenboven uitstekend aan het profiel van de hedendaagse natuurrechtsdenker.

In het eerste deel van zijn cursus - zijn studenten zullen het zich herinneren - volgde Van Neste een beproefd pedagogisch concept voor de inwijding in een vakgebied. In een wijs perspectief liet hij de geschiedenis van het denken over het recht aan bod komen: van de oude Grieken, over het thomisme, het jusnaturalisme in de XVII en XVIII eeuw, de sociale-contractdenkers, Kant, Hegel, Marx enz. allen passeerden ze de "revue". De aandacht was voortdurend gericht op de wijze waarop vooral de natuurrechtsdenkers steeds weer hun legitimerende en kritische functie hebben vervuld. Ook de actuele rechtsfilosofische vraagstelling ontbrak niet. Een ruime plaats werd ingeruimd voor de betekenis van het rechtspositivisme.

Niet alleen de geschiedenis van het denken over recht hield Van Neste aan zijn studenten voor; hij poogde hen ook zelf te laten nadenken over het "goede" recht voor onze ethisch-pluralistische samenleving. Van Neste vindt zich ongetwijfeld ten volle in één van de hoofdbesluiten van de "Verkenningcommissie Franken", die in Nederland de rechtsfilosofie onderzocht, en die stelde: "De juridische faculteiten moeten gewetensvolle juristen afleveren, geen simpele uitvoerders. Een jurist moet zich voortdurend bewust zijn van de ethische lading van zijn beslissingen."

Vele actuele rechtsethische problemen - inzake bio-ethiek, medische deontologie, abortus, euthanasie, de multiculturele samenleving, zedelijkheidswetgeving, privacy, de eigendomsordening enz. - werden in het vak Natuurrecht verhelderd door ze te duiden in het licht van de waarden die in het geding zijn: waarden als vrijheid, gelijkheid, rechtvaardigheid, verdraagzaamheid, solidariteit enz. waarden die de grondslagen van het rechtssysteem uitmaken. Geen abstracte reflectie, maar wel een nadenken over het recht, in de meest letterlijke betekenis van het woord, een na-denken, een denken waaraan het recht zelf voorafgaat. Vooral deze "toegepaste rechtsethiek" gaf aan het vak Natuurrecht, zoals Van Neste het gaf, een belangrijke toegevoegde waarde voor de vorming van jonge juristen.

Van Neste spreekt ter zake trouwens niet alleen vanuit een theoretisch perspectief. De laatste jaren begeeft hij zich steeds meer ook "op het terrein". Zo is hij lid van de medisch-ethische Commissies van vijf ziekenhuizen en stichtend lid van het Instituut voor Gezondheidsethiek en recht (IGER) van de Universiteit Antwerpen. Hij zetelt vandaag ook in het Raadgevend Comité voor Bio-ethiek. Het voorstel Druet(+)-Van Neste voor een procedurele regeling van alle medische beslissingen met betrekking tot het levenseinde, inclusief de euthanasie, illustreert zijn inzet in dit domein.

Van Neste's omgang met het recht leidde in de loop der jaren tot vele publicaties. In juridische middens is hij ongetwijfeld het best bekend door het voortreffelijke handboek over zakenrecht, dat in samenwerking met R. Derine en H. Vandenberghe in 1974 tot stand kwam en dat in 1990 een tweede druk beleefde. Van Neste nam erin het eerste deel over "Goederen, bezit en eigendom" voor zijn rekening. Vanuit zijn grondige kennis van het positief zakenrecht, dacht Van Neste ook verder na over de grondslagen van het eigendomsrecht. Dat leidde tot vele bijdragen, waarin onder meer het concept "sociale eigendom" werd ontwikkeld.

Een tweede onderzoeksgebied waarop Van Neste zich begaf was het grensgebied tussen het recht, de bio-ethiek en de medische ethiek. Een rijke waaier aan thema's werd behandeld. De rode draad was steeds de vraag : hoe kan het recht ook hier het 'authentiek menselijke' bevorderen?

Een synthese van het rechtsfilosofische denken van Van Neste vinden we in het in 1991 gepubliceerde boek, met als titel "Hoe ethisch is het recht? Tussen ordening en vrijheid".

Van Nestes's "intellectuele nalatenschap", of beter - want hij heeft zijn pen nog niet gebroken - zijn "intellectuele vermogen" ligt verspreid over tal van tijdschriften - zowel algemene, juridische, filosofische als medische - en verzamelmbundels. Het leek de Rechtsfaculteit van UFSIA dan ook een goede idee om de belangrijkste van die bijdragen te bundelen.

Vandaag bieden wij aan professor emeritus Fernand Van Neste, s.J., "Ter wille van Mensen" aan, als dank voor zijn jarenlange inzet voor onze rechtsfaculteit, voor UFSIA en de Universiteit Antwerpen.

Roland Baetens
Prodecaan

Jan Velaers
Decaan